

Modni žurnal u Hrvatskoj na prijelazu stoljeća

Zdenko Balog

kustos Dvora Trakošćan

Izlaganje sa znanstvenog skupa —
391(05) (497.1 Hrvatska) »18/19«

*Prisustvo autorskog grafičkog dizajna dokazano je u Zagrebu i Hrvatskoj već od vremena Preporoda (Z. Mako-
vić), a u ilustriranom novinstvu modne su ilustracije uvijek
zauzimale vidno mjesto. 1895. pojavljuje se u Zagrebu prvi
specijalizirani modni žurnal evropskog standarda. Obzna-
njujući ga, ujedno, kao oruđe borbe za narodni jezik izda-
vači nisu imali namjeru stvoriti poseban, autorski obilježen
žurnal (uostalom, modne ilustracije su prekupljivane od
evropskih agencija), ali dok se Pariška moda zadržala na
tržištu, Zagreb je imao svoj vlastiti modni žurnal. U godi-
nama do Ujedinjenja i prvim godinama nove države bilo
je nekoliko kraćih izdavačkih pothvata, pa istovremeno zna-
čajnijih modnih priloga u ilustriranim novinama. Razdoblje
ćemo zaključiti sa vrlo značajnim i na tom području ne-
ponovljenim autorskim radom Anke Krizmanić.*

Obrađujući temu modnog žurnala istovremeno
dotirujemo vrlo široko područje vizualnih komunika-
cija i vizualne kulture jednog vremena. Stampana mod-
na ilustracija pojavljuje se u Hrvatskoj kao vlastiti pro-
izvod polovicom prošlog stoljeća u nekim kratkotrajnim
izdanjima (nap. 1), da bi kakav-takav kontinuitet ostva-
rila prije ravno sto godina. To naravno ne znači da ra-
nije u Hrvatskoj nije bilo modnog života i modne infor-
macije. Sačuvani materijal o modnom životu i odijev-
vanju u Hrvatskoj ranijih stoljeća jasno svjedoči o ažur-
nom praćenju evropske mode. Hrvatski jezik nije bio
upotrebljavan ni u društvenom životu ni u novinstvu.
Nije bilo nikakve potrebe pored sjajnih pariških, beč-
kih i berlinskih slika nastojati producirati vlastite.

Ta se situacija mijenja s godinama preporoda, a
posebno u drugoj polovici 19. stoljeća. Sve glasnjiji za-
htjevi da se narodnom jeziku vrati dignitet konačno
su urodili plodom, stvara se novinstvo na narodnom
jeziku, oživljava narodna književnost (početak hrvatskog
romana), važnost dobiva nacionalno u muzici (prve hr-
vatske opere), budi se interes za nacionalnu historiju,
a u istom kontekstu nastoji se formirati i nacionalna
komponenta u modi. Pokušaj da se osmisli posebna,
hrvatska moda, možda možemo smatrati romantičnim
sanjarijama, ali upravo i time Hrvatska se približavala
Evropi u kojoj su takvi pokušaji formiranja nacionalne
mode bili pomodni (nap. 2).

Ovdje ćemo, međutim, govoriti o nekim naslo-
vima s prijelaza stoljeća, kada je afirmacija jezika već
potpuna, pa je i ublažen sukob Hrvatska — Evropa.
Dom i sviet i *Pariška moda* o kojima će najprije biti go-
vora, samo se jezikom razlikuju od suvremenih evrop-
skih (srednjoevropskih) izdanja.

Ilustrirane novine *Dom i sviet* preuzimaju struk-
turu lajpciškog *Illustrierte Zeitung*a, a ilustracije i tek-
stove uglavnom kupuje od stranih nakladnika. Tako je
i sa modnim prilogom koji objavljuje od početka izla-
ženja 1888. Modni je prilog uz malo zakašnjenje preno-
šen iz *Der Bazara* i *Wiener Mode*. Zapravo ta jedna mo-
dna sličica uz popratni tekst služila je tek kao reklama
za strani časopis za čiju su pretplatu također bili ovla-
šteni nakladnici *Doma i svieta*, Kugli i Deutsch. O tome
svjedoči i reklama za spomenute časopise koja je ob-
javljena tik uz sliku.

Dobro poznavajući tržište, jer su, kao što je spo-
menuto, bili posrednici za pretplatu na strane modne
žurnale, mogli su bez rizika pokrenuti vlastiti modni
žurnal. *Pariška moda* pokrenuta je 1895, najavljena kao
prilog borbi za narodni jezik, kao potreba da se iz hr-
vatskih domova istisnu njemački modni žurnali koji su
navodno najviše krivi što se hrvatski jezik tako sporo
širi. Pogledajmo malo kakav je zapravo časopis bila
Pariška moda. U cijelosti posvećena modi, s raznim re-
dovnim i povremenim prilozima, krojni arak, prilog za
ručni rad, oglasnik, kolorirana modna grafika... *Pariž-
ka moda* objavljuje sve vrste modela za žensko i dječje
odijevanje, haljine, kostime, sportsku odjeću, rublje,
odjeću za posebne prilike... Ilustracije su prema modi
vremena crno-bijele, uglavnom su prekupljivane od ber-
linskog nakladnika I. H. Schwerina. Uklapane su nepo-
sredno u tekst, a među stranicama se ističu, naravno,
naslovna, zatim srednja i zadnja. Kombinacijom zaglav-
lja i jedne manje ilustracije (najčešće modela za šešir),
naslovna stranica podsjeća na mnoga suvremena i ra-
nija izdanja (*Der Bazar*, *Die Modenwelt*). Na srednjoj

¹ O tome opširnije: O. Maruševski, **Počeci modne propagande u Hrvatskoj**. Vjesnik MJK 4/71.

² O tome opširnije: Z. Balog, **Ilirizam i moda**, Likum, 0, Zagreb 1982.

³ Citat iz jednog modnog priloga u *Ilustrovanom listu* u ratnim godinama: ... pišu se proti njoj, (modi), čitavi članci — nu ne koristi! Prikazuje se što bi se sve dalo korisno učiniti od onih suvišnih metara skupih lataka, što ih treba za jednu opravu — nu ne koristi! Upozoruje se slabi spol na ova teška i krvava vremena da nije dostojno našešuriti i nakinčiti se, dok oci, muževi i sinovi proljevaju krv na bojnim poljima...

237. *Dom i svijet*, 9/1891.

239. *Pariška moda*, Zagreb 1. 10. 1898.

stranici, većoj grupi modela skupljenoj na promenadi, u parku ili salonu neodoljivo se nameće usporedba s upravo tih godina završenom kompozicijom Vlade Bukovca *Ilirijski preporod*. Zadnja je stranica, kao što je

uobičajeno, čitava ispunjena figurom, i to obično najljepši ponuđeni model u tom broju. Ponekad je tu i grupa modela za neku posebnu priliku (karneval i sl.). Ostale stranice, koje ostaju između ovih, bit će najpod-

238. *Pariška moda*, 1. 1. 1907.

240. *Domaće ognjište*, 9/1907.

ložnije promjenama u grafičkom dizajnu. Moramo, naime, imati na umu da *Pariška moda*, iako izlazi samo 13 godina, pokriva upravo one godine kad se izmjenjuje više značajnih stilskih opredjeljenja posebno u primijenjenoj umjetnosti. Prvim godinama izlaženja *Pariške mode* vlada još historicizam, ilustracije su tamne, pomalo tvrde, slobodno su raspoređene po stranici dok ih tekst slijedi tijesno prateći obrisne linije slika. Zbog toga, koje je također formirano u tom duhu, ostatak će nepromijenjeno. To je tamna i nejasna alegorija opterećena značenjima i simbolima da bi se sam naslov izgubio u baroknoj nejasnoći. Prema kraju stoljeća, s prodorom floralne secesije, mijenjaju se ilustracije, te odnos slika i teksta. Slike postaju mekše i svjetlije, a od teksta ih dijele karakteristični secesijski okviri. Sada će upravo one stranice u kojima se pojavljuju zajedno tekstovi i slike postati likovno najzanimljiviji dijelovi časopisa. Pojedine grupe likova ukomponirane su u grafički tako izvedene okvire da predstavljaju samostalno likovne cjeline. U to se vrijeme u naslovnoj i srednjoj stranici uglavnom ništa ne mijenja. Međutim, jednako brzo kao što se pojavljuje, tako se i zamara ta prva faza secesije. Ornament koji je slobodno tekao tvoreći ameboidne forme, stvrdnjava se u geometrijske čvrste okvire u kojima tek malo oslobođeni vrhovi podsjećaju na ranije faze. Svaki istaknutiji model tvrdo je pravokutno omeđen, pa se čak i srednja stranica sada

242. *Modni svijet*, 1. 6. 1911.241. *Ilustrovani list*, Zagreb 50/1915.243. *Praktični modni list*, Zagreb 1. 10. 1919.

pretvara u friz okvira u kojemu su jedan do dva modela.

Pariška moda prestaje izlaziti 1907, pa nažalost gubimo dalji kontinuitet toga toliko zanimljivog razdoblja grafičkog dizajna. Vrlo nedostavno ispunjava nastalu prazninu kroz dvije, tri sezone modni prilog *Domaćem ognjištu*. Modne slike u *Domaćem ognjištu* grafički su bitno drugačije tretirane, u želji da se više približe sve popularnijoj fotografiji, uvodi se poluton kao nova grafička vrijednost, ali su slike na posebnim stranicama odvojene od teksta.

Godine 1911. izlazi *Modni svijet*, te bi taj časopis kvalitetne i dosljedne izvedbe, zacijelo ispunio nastalu prazninu da se u kriznim predratnim godinama uspio održati dulje od jedne sezone. Po strukturi sličan *Parižskoj modi* pomoći će nam da zamislimo kako bi se dalje razvijala grafička oprema toga žurnala. Prvo udara u oči da je mnogo svjetliji i čitkiji. Ilustracije su dane u sumarnim linijama koje nimalo ne oduzimaju jasnoću detalja, a okvir koji ih djeli od teksta toliko je blago naznačen kao bačena sjena jednog papira koji leži na drugom. Rasporedi dvije pridružene stranice često su simetrični, situacija koja je bila česta u drugoj polovici prošlog stoljeća, ali se gubi upravo u godinama pojave *Pariške mode*.

Zanimljive modne priloge donosi u ratnim godinama *Ilustrovani list*, a tu je, pored početka fotografije u modnoj ilustraciji, kod nas posebno zanimljivo sa socijalnog gledišta, sukob ratnog stanja i bijede koje ono neminovno donosi i mode kao luksuzne pojave. Usporedimo li ista godišta *Wiener Mode* naći ćemo mnogobrojne savjete za *od starog — novo, kako jednim detaljem osvježiti garderobu*, a također i precizne upute za izradu štaka(!).

Završit ćemo jednom od najznačajnijih pojava u našoj modnoj žurnalistici i modnoj ilustraciji, a to je *Praktični modni list*, koji je pokrenut 1919. i trajao je, nažalost, vrlo kratko. Većinu ilustracije izradila je za *Praktični modni list* slikarica Anka Krizmanić, pa je tako u godinama velikih autorskih modnih ilustratora okupljenih oko *Gazette du bon ton* i *Voguea* i Zagreb imao svoju modnu ilustraciju na vrhunskom nivou.

Modni žurnal, izdvajajući se iz ilustriranih novina kao zasebni žanr, daje upravo u ranim godinama 20. stoljeća najzanimljivija grafička rješenja, jer ulaskom fotografija u modni žurnal, a posebno istiskivanjem modne ilustracije, počinje proces polariziranja na kvantitativno mnogo jaču, ali kvalitetno bezvrijednu pojavu i malobrojne modne žurnale koji se razvijaju vlastitom logikom.

dec and Frangeš. It should also be mentioned here that casts for some of Kerdić's medals are also kept in the Collection. Earlier works used to be given as gifts or sold to the Museum of Archeology by the authors themselves, whereas the rest of the Collection fund was obtained by gifts, less often by repurchase during the last 90 years.

Zdenko Balog

FASHION MAGAZINE IN CROATIA AT THE TURNING OF CENTURIES

Little has been written on this topic (Olga Maruševski), thus it may appear particularly interesting within the given context. As the opinion that considers the so-called pure arts as an absolutely superior quality to the so-called applied arts has been outgrown for a long time now, an account of the topic of fashion magazine can be quite freely presented involving all and the some parameters as if we were talking about, for instance, Kraljević's croquis from that period of time.

The presence of authorial graphic design in Zagreb and Croatia since the age of Revival has been documented by Z. Marković, whereas fashion illustrations have always occupied quite a prominent place in fashion journalism.

In 1895, the first specialized fashion journal of European standards appeared in Zagreb. Announcing it at the same time as an additional means in the struggle for the native language, its editors had no intention of making it a special, authorial journal (after all, fashion illustrations were repurchased from European agencies), but the truth is that Zagreb had its own fashion magazine for as long as Pariska moda persisted on the market. Over the period elapsed to the act of Union and during the first years of the new state, a few short-lived publishing enterprises were undertaken, with some outstanding fashion contributions in illustrated magazines. This review of the period will be closed by a very important and, in this field, unrepeatably authorial work of Anka Krizmanić.

This topic will be considered more extensively and comprehensively but it should be emphasized that the mentioned period was the most interesting one in the 200-year history of the fashion journal medium because of simultaneous conflicts and encounters of a variety of visual art trends.

Ervin Dubrović

TWO SKY-SCRAPERS — THE NATIONAL AND THE INTERNATIONAL IN THE ARCHITECTURE OF RIJEKA AND SUŠAK IN 1930ies

Distinction between the national and the international has imposed itself as a guideline in the study of two examples located quite closely, in Rijeka and in Sušak separated between the two wars by both state and cultural boundaries.

In its proportions, national and monumentalism, the Rijeka sky-scraper (Grattacielo Albori) by Umberto Nordio from Trieste (in cooperation with Vittorio Frandoli) has been inspired by classicism, being different from Nordio's more lively Trieste sky-scraper and considerably more moderate from its fascist in Trieste.

The Sušak sky-scraper (Community Center), in contrast to private initiative and purpose of the former, was a creation of the whole commune, playing the role of cultural light-house throwing its light across the border. Built in a cosmopolitan spirit, this work of Josip Pićman and Alfred Albini is one of the best creations of the Croatian modern pre-war architecture.

Jasmina Tutorov

VISUAL ART COLONIES IN VOIVODINA

Art colonies are creative organisms formed as a specificity the post-war development of visual art culture in Voivodina. They appeared in the first half of 1960ies, initially representing the very focus of artistic activities where cultural needs and habits were developed. Soon after that, however, conceptual differences emerged among them, but recently their number has been on a constant increase, imposing the question of justifiability of their existence. Some of the colonies have no distinct character, thus eliciting no esthetic-socialized impact upon their environment. In contrast, the colonies with creative programs of their authentic activities live more vividly and fully. The spiritual and practical balance of successful colonies from 1952 to our days can be summarized as follows: promotion of modern visual art creativity, foundation of valuable collections through repurchase and gifts, and formation of galleries from the very organisms of the colonies.